

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐπιστημονικὴ Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης. Τόμος Α': Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Σεβ. Γέροντα Ἀρχιεπίσκοπον Ἀμερικῆς κ. Ἰάκωβον, ἐν Ἀθήναις 1987, σχ. 8ον, σελ. 574.

Ὁ δγκώδης οὗτος τόμος ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς ὑπὸ τῆς Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης ἐκδόσεως ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ, ὅπερ ἐπιδιώκει νὰ καλύψῃ ἐν τῶν πολλῶν κενῶν, τὰ ὅποια ἔχει δημιουργήσει ἡ κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐξαναγκαστικὴ ἀναστολὴ τῆς λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1971 μέχρι σήμερον.

Ὁ εἰδικὸς σκοπὸς τοῦ περιοδικοῦ «Ἐπιστημονικὴ Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης» εἶναι νὰ δώσῃ εἰς τοὺς θεολόγους τῆς Σχολῆς κυρίως τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν δυνατότητα νὰ παρουσιάσουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὴν θεολογικὴν τῶν σκέψιν καὶ παράδοσιν ἐπὶ τῶν θεολογικῶν προβλημάτων καὶ θεμάτων, τὰ ὅποια σήμερον ἀπασχολοῦν τὴν Ὀρθοδόξην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς πολυτίμου καὶ εὐεργετικῆς παρουσίας τῆς περιψύστου ταύτης Θεολογικῆς Σχολῆς, ἀκόμη καὶ διὰ κεκλεισμένων τῶν πυλῶν αὐτῆς, ἐν τῇ ζωῇ τῆς Μητρὸς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοῦ σεπτοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπερ ἀκτινοβολεῖ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Οἰκουμένῃ ὡς Πρωτόθρονός Ἐκκλησία ἐν τῇ καθ' ὅλου Ὀρθοδοξίᾳ. Ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ (σελ. 5), «Ἡ Ἑστία Θεολόγων Χάλκης, ἐντεταγμένη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Πανιέρου Οἰκουμενικοῦ Ἐπιθρόνου, εἰς τίς στιγμὰς αὐτῆς τοῦ μαρτυρίου του, θεωρεῖ χρέος καὶ εὐθύνην τῆς καὶ ἱερὸ καθήκον τὴ διάσωση, τὴ διατήρηση καὶ τὴ μαρτυρία τῆς παραδόσεως τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, τοῦ μεγάλου καὶ ἱστορικοῦ αὐτοῦ θεολογικοῦ φυτωρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, ἐφ' ὅσον χρόνον θὰ παραμένῃ κλειστή. Εὐχεταὶ δὲ νὰ ἐξευθεθῇ τὸ ταχύτερον κάποια λύσις διὰ τὴν ἐπαναλειτοουργίαν της διὰ νὰ ἀποσοβηθῇ ἡ σοβὰρῃ καὶ πολὺ ἐπικίνδυνη κρίσις ποὺ διέρχεται τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο σήμερον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν στελεχῶν τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἱεραρχίας του μέσα εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ αἰωνόβιον ἔδραν του καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὴν εἰς τοὺς χώρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς του δικαιοδοσίας ἀνὰ τὸν κόσμον» (σελ. 5-6).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, δεδικοιολογημένως ἡ Α.Θ. Παναγιότης ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Δημήτριος ἐξέφρασε τὴν χαρὰν του διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' Τόμου τοῦ Περιοδικοῦ, τονίσας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἑξῆς: «Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν, ὅτι τῇ πρόφρονι συνεργασίᾳ τῶν ἀγαπητῶν ἡμῖν Ὀμογαλάκτων ἀδελφῶν καὶ ἅμα τῶν πολλῶν τὴν τιμὴν πρὸς τὴν γεραρὰν Τροφὸν ἡμῶν Θεολογικὴν Σχολὴν καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐχόντων ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἄλλων διανοουμένων, ἡ Ἐπιστημονικὴ Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης» μέλλει ἵνα παρέχῃ ἐκλεκτὴν πνευματικὴν τροφήν τοῖς ἀναγνώσταις αὐτῆς καὶ προάγῃ τὴν παρ' ἡμῖν θεολογικὴν σκέψιν καὶ ἐπιστήμην» (σελ. 7).

Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ νέου αὐτοῦ λαμπροῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸν μέγαν πνευματικὸν Ἠγέτην τοῦ Ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ τῆς Β. καὶ Ν. Ἀμερικῆς, εἰς τὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Γέροντα κ. Ἰάκωβον ἀδιὰ τὴ συμπλήρωσιν πεντήκοντα χρόνων ἀπὸ τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὴν ἱερωσύνην καὶ διὰ τὴν ἐνζήλο καὶ ἀφωσιωμένη μακρὰ διακονίαν του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἶναι μιὰ ἐκδήλωσις βαθεῖας τιμῆς πρὸς ἕνα ἐκ τῶν Γερόντων καὶ διακεκριμένων Ἱεραρχῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἐπιθρόνου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μισὸ καὶ

πλέον αἰῶνα ἀναλώνει ἑαυτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ εἰς τὰ ἰδανικά τοῦ Γένους. Ἄλλὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἔκφραση τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν μελῶν τῆς Ἐστίας, καὶ δὴ τῶν νεωτέρων, εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα μέλη τῆς, ποῦ διακρίνεται διὰ τὸ ἀμείωτο πάντοτε ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τὴν ἔνθερμο ὑποστήριξη τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς» (σελ. 6). Ὁ ὑπογραφομένος χαίρει ἰδιαίτερος, διότι ἔχει παρουσιάσει τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου κ. Ἰακώβου ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς» (Ἀθήναι, 1986).

Αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐν τῷ Α' τόμῳ τοῦ Περιοδικοῦ μελέται εἶναι αἱ ἐξῆς: Β. Ν. Ἀναγνωστοπούλου, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Ἰακώβος. Μισὸν αἰῶνα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου (σελ. 11-14). Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Φράγκου, Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς Ἰακώβος. Σκιαγραφία (σελ. 15-30). Μ. Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Τσέτση, Ὁ Μελίτης Ἰακώβος στὴν ἔδρα τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ ἓνα ἀνέκδοτο κείμενό του (σελ. 31-46). Κωνσταντίνου Καλλινίκου, Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, ὁ Θεάνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία (σελ. 47-79). Ἐλευθ. Θ. Ἰωαννίδη, Ἰακώβος ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου (σελ. 81-98). Ἰωάννου Παναγοπούλου, Ἡ μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς θεολογικὸ πρόβλημα (σελ. 99-126). Νικολάου Γ. Ξεξάκη, Δογματικαὶ ὀψεις τῆς ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως (σελ. 127-165). Β. Ν. Ἀναγνωστοπούλου, Ἡ νηστεία κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 167-186). Μητροπολίτου Σουηδίας Παύλου, Ἡ σύνοδος τῆς Σαρδικίης (343 μ.Χ.) (σελ. 187-209). Βασίλειου Θ. Σταυρίδου, Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησιαῖοι (Σύντομος ἱστορικὴ ἐπισκόπησις) (σελ. 211-223). Μητροπολίτου Δέρκων Κωνσταντίνου, Ἡ ἀναγνώρισις ἀγίων ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ (σελ. 225-232). Μητροπολίτου Φιλαδελφείας Βαρθολομαίου, Νεοφανεῖς ἀστέρες τοῦ νοητοῦ στερεώματος (=ἀναγνωρισθέντες ἄγιοι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη) (σελ. 233-241). Μητροπολίτου Ἐλβετίας Δαμάσκηνου, Σχέσεις Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας πρὸς λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον (σελ. 243-264). Μητροπολίτου Καρθαγένης (νῦν Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας) Παρθενίου, Ἡ ὀρθόδοξος πορεία εἰς τοὺς θεολογικοὺς διαλόγους (σελ. 265-271). Μητροπολίτου Αἰμιλιανοῦ Σηλυβρίας, Ecumenical Dialogue: A Perennial Commitment (=Οἰκουμενικὸς Διάλογος: Μία διαρκὴς [αἰωνία] ὑπόχρεωσις) (σελ. 273-290). Ἐπισκόπου Ἀριστάρχου Ζηνοπόλεως, Orthodox Worship and the Maintainance of the Faith (=Ὁρθόδοξος Λατρεία καὶ ἡ διατήρησις τῆς πίστεως) (σελ. 291-299). Ἀθανασίου Μπασδέκη, Οἰκουμενικὴ κίνησις καὶ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 301-322). Γρηγορίου Λαρεντζάκη, Βασικαὶ ἀρχαὶ τηρήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως χριστιανικῆς ἐνότητος (σελ. 323-366). Χρήστου Κ. Βάντσο, Συμβολὴ τοῦ διαλόγου ἐπὶ ποιμαντικῷ ἔργῳ τῆς Ἐκκλησίας (σελ. 367-377). Μητροπολίτου Περιστερίου Χρυσοστόμου, Ἡ νομιμότης τῆς ἀντικανονικότητος (τοῦ ἄρθρου 15 τοῦ Ν. 1351/1983, ὅπερ προσετέθη εἰς τὸ ἄρθρον 34 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) (σελ. 379-396). Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Μαξίμου, Ἡ ἀρχαία σοφία καὶ ἡ θεία Ἀποκάλυψις (σελ. 397-407). Μητροπολίτου Μύρων Χρυσοστόμου, Ἐπὶ τὴν εὐθύνην (τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν συμφορῇ καὶ συνταυτίσει πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ Ἐκκλησι. Πληρώματος) (σελ. 409-416). Θεοδώρου Στ. Νικολάου, Κριτικὴ τοῦ Πλωτίνου ἐπὶ τῶν περὶ ἠθικῆς ἀντιλήψεων τοῦ Γνωστικισμοῦ (σελ. 417-426). Κώστα Δεληκωσταντῆ, Ἀγωγή ἐλευθερίας. Παρατηρήσεις ἐπὶ παιδαγωγικῇ ἀνθρωπολογίᾳ τοῦ Κάντ. (σελ. 427-439). Μητροπολίτου Ἐλενουπόλεως Ἀθανασίου, Ὁ Χαλκηδὸς ζωγράφος Ἰωάννης Γιάνναρος (σελ. 441-460). Ἀποστόλου

Ἄθ. Γλαβίνα, Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἱεροδ. Μελετίου Ἀριστοβούλου (σελ. 461-478). Ἀρχιμ. Ναυκρατίου Τσουλκανάκη, Ὁ διδάσκαλος Ἀρσένιος μοναχὸς (σελ. 479-517). Σωτηρίου Λ. Βαρναλίδη, Ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Μυριοφύτου Νεοφύτου Σοφολέα (σελ. 519-529). Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεστίδη, Ὁ δάσκαλος τῆς Πόλης καὶ ἡ ἱστορικὴ του καταξίωση (σελ. 531-540). Ὁ τόμος κατακλείεται διὰ χρονικῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ κ. Β. Ν. Ἀναγνωστοπούλου προεδρευομένης Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης (σελ. 541-551) καὶ διὰ Πίνακος ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 553-568).

Μετὰ τῶν θερμῶν συγχαρητηρίων μας πρὸς τοὺς σχόντας τὴν πρωτοβουλίαν τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἐκδόσεως συνδέομεν τὴν διάπυρον εὐχὴν μας, ὅπως τὸ ὑπὸ μορφὴν ἐπετηρίδος ὀγκῶδες περιοδικὸν «Ἐπιστημονικὴ Παρουσία Ἑστίας Θεολόγων Χάλκης» γνωρίσῃ λαμπρὰν σταδιοδρομίαν ἀφ' ἑνὸς πρὸς δόξαν τοῦ Σεπτοῦ Οἰκουμένου Πατριαρχείου, ἀφ' ἑτέρου πρὸς προβολὴν τῆς —ἀκόμῃ καὶ διὰ κεκλεισμένων θυρῶν— ἀκτινοβολούσης Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, ἥτις Σχολὴ θὰ ἔπρεπε τάχιστα νὰ ἐπαναλειτοουργήσῃ, καὶ τρίτον πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς καθ' ὅλου Ὁρθοδόξου θεολογικῆς σκέψεως καὶ πρὸς ἐμπλουτισμὸν τῆς καθ' ὅλου Ὁρθοδόξου θεολογικῆς βιβλιογραφίας.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Καλλιόπης Ἀλκ. Μπουρδάρρα, *Τὸ δίκαιον στὰ ἀγιολογικὰ κείμενα*, ἐκδόσεις Ἄντ. Ν. Σάκκουλα, Ἀθήνα 1986, σχ. 8ον, σελ. 166 (ἀρ. 2, στὴν σειρὰ Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe).

ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου κ. Ἰ. Τριανταφυλλοπούλου ἐγρᾶφη ἡ παρούσα πραγματεία, τῆς ὁποίας τὸ θέμα παλαιότερον εἶχε προταθῆ καὶ εἶχεν ἐγκριθῆ ὡς θέμα διατριβῆς ἐπὶ ὑψηγείᾳ. Ὡσαύτως κατὰ τὴν συγγραφὴν ταύτης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ ὑποδείξεις τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ Καθηγητοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κ. Σπ. Τρωιάνου, ὅστις εἶναι καὶ ὁ ἐκδότης τῆς σειρᾶς Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιελήφθη ἡ ἔκδοσις τοῦ ἔργου (ὑπ' ἀρ. 2).

Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματεία, γραφεῖσα ὑπὸ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ Ἐπικούρου Καθηγητρίας κυρίας Καλλιόπης Ἀλκ. Μπουρδάρρα, ἀναφέρεται εἰς λίαν ἐνδιαφέρον θέμα, ὅπερ εὑρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξύ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ δικαίου. Τὸ θέμα τοῦτο εἶναι τὸ δίκαιον, ὡς τοῦτο ἐμφανίζεται ἐν τοῖς Μαρτυρίοις, ἅτινα ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν κατηγορίαν τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων.

Ἰδιαιτέρως ἐπελέγησαν πρὸς διερεύνησιν τὰ κείμενα, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μαξιμίνου μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῶν κειμένων τῶν Μαρτυρίων σχετικαὶ πληροφορίαι, ἐξ ἐπόψεως νομικῆς, ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὸ οὐσιαστικὸν καὶ δικονομικὸν ρωμαϊκὸν ποινικὸν δίκαιον τοῦ τρίτου αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δικαίου ἐστηρίζοντο οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί. Ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῶν διατάξεων τοῦ δικαίου τούτου, ὡς εὐστόχως ἐπισημαίνει ἡ συγγραφεὺς, «ὁ δικαστὴς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δίκης προσπαθοῦσε νὰ διαπιστώσῃ ἂν ὁ κατηγορούμενος ἦταν Χριστιανὸς ἢ ὄχι καὶ ἔβγαζε τὴν ἀπόφασιν. Christianus ἦταν πάντως solius nominis crimen» (σελ. 2). Ἡ προκατάληψις τῶν δικαστῶν δὲν ἠμπόδιζεν αὐτοὺς νὰ ἰσχυρίζωνται ὅτι ἐφαρμόζουν τὸ μνημονευόμενον ὑπ' αὐτῶν ἰσχύον δίκαιον. Δι' αὐτὸ τὰ Μαρτύρια, τὰ ὁποῖα ἐρευνῶνται ὑπὸ τῆς σ. κατ' ἀξίειναιον διονουχιστικὸν καὶ κριτικὸν τρόπον, ἀποτελοῦν, συμφώνως πρὸς τὴν εὐστοχον παρατήρησιν αὐτῆς,

«μνημεῖα πρωταρχικῆς σημασίας γιὰ τὶς σχέσεις μεταξύ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ Χριστιανῶν στοὺς πρώτους αἰῶνες ἀπὸ ἄποψη θεσμικῆ, νομικῆ, γιὰ θέματα κρατικῆς ἐξουσίας, γιὰ τὶς θεολογικὰς ἐριδες. Παρουσιάζουν ἰδιαιτέρο νομικὸ ἔνδιαφέρον, γιατί εἶναι σχεδὸν οἱ μοναδικὰς γραπτὰς πηγές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ νεώτεροι ἐρευνητὲς μποροῦν νὰ ἀντλήσουν στοιχεῖα γιὰ τὴν διεξαγωγὴ τῆς ποινικῆς δίκης τὴν περίοδο τῆς Ἑγεμονίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἔχουν προσελκύσει τὴν προσοχὴ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» (σ. 18-19).

ἌΟ Πρόλογος τοῦ βιβλίου (σ. VII), γραφείας ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Σπ. Τρωϊάνου, ἐξαιρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ πραγματεία τῆς κ. Κ. Ἄλκ. Μπουρδάρου ἀποτελεῖ εἰδικώτερον συμβολὴν καὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, διότι «ἡ ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν νομικῶν κειμένων ὀφείλει, γιὰ νὰ εἶναι συστηματικὴ, νὰ καλύψει ὅλη τὴ φιλολογικὴ παραγωγὴ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἡ χρονικὴ αὐτὴ ὀριοθέτηση ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τότε ἐνεργοποιήθησαν οἱ παράγοντες ποὺ —στὴ διαδρομὴ μιᾶς μακρᾶς ἐξελικτικῆς πορείας— ἐπέφεραν τὴ μεταβολὴ τῆς ρωμαϊκῆς ἐνομίας τάξης, δηλαδὴ τὴ μεταμόρφωση τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου σὲ δίκαιο βυζαντινόν». «Ὅτι ἡ σ. προωθεῖ διὰ τῆς πραγματείας τῆς καὶ τὴν εἰς τὸ βυζαντινὸν δίκαιον ἀναφερομένην ἔρευναν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι σημαντικὸν μέρος τοῦ χρησιμοποιημένου ὑπ' αὐτῆς πηγαίου ὕλικου ἀνάγκηται στὴ βυζαντινὴ περίοδο, μέχρι καὶ αὐτὸν τὸν 11ο αἰῶνα» (αὐτόθι).

Ἡ σημαντικὴ πρωτοτυπία τῆς πραγματείας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ἂν παλαιότερα μελέται περιωρίζοντο κατὰ κανόνα εἰς χρησιμοποίησιν ἀγιολογικοῦ πηγαίου ὕλικου «τῆς πολὺ πρώτης περιόδου», ἡ ἔρευνα τῆς κ. Κ. Ἄλκ. Μπουρδάρου, «χάρη στὴ σημαντικὴ διεύρυνση τῆς βάσεως τῆς, μπορεῖ ἐπιπροσθέτως νὰ συμβάλει οὐσιαστικὰ στὴν κατανόηση τῆς τεχνικῆς, μὲ τὴν ὁποία οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς (καὶ μάλιστα τῆς μέσης περιόδου) παρουσίαζαν δικαιοκίνας δομὰς καὶ ὅρους, ποὺ λόγῳ τῆς μεγάλης χρονικῆς ἀποστάσεως ὑπερέβαιναν κατὰ πολὺ τὰ πλαίσια τῆς σύγχρονης τους νομικῆς πραγματικότητος» (αὐτόθι).

Ἡ πραγματεία μετὰ τὸν μνημονευθέντα Πρόλογον, τὰς συντομογραφίας (σελ. XIII ἕως XV) καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν (σελ. 1-15) περιλαμβάνει ἑπτὰ κεφάλαια. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σελ. 17-23) ἐξετάζει τὰ Μαρτύρια ὡς πηγὴν γνώσεως τοῦ δικαίου, τὸ δεύτερον κεφάλαιον (σελ. 24-54) ἀναφέρεται εἰς τὸ ἱστορικὸν περιγράμμα καὶ τὴν νομικὴν βάσιν τῶν διωγμῶν, τὸ τρίτον κεφάλαιον (σελ. 56-63) ἐρευνᾷ ζητήματα τῆς διώξεως καὶ τῆς συλλήψεως τῶν Χριστιανῶν, τὸ τέταρτον κεφάλαιον (σελ. 64-79) παρουσιάζει τὴν φαινομενολογίαν τῆς δικονομίας κατὰ τὰς δίκας τῶν διωκομένων Χριστιανῶν, τὸ πέμπτον κεφάλαιον (σελ. 80-110) ἐξετάζει τὰς ἐπιβαλλομένας ποινὰς, τὸ ἕκτον κεφάλαιον (σελ. 111-124) περιγράφει τὰς ρωμαϊκὰς φυλακὰς καὶ τέλος τὸ ἕβδομον κεφάλαιον (σελ. 125-137) θίγει ζητήματα σχετιζόμενα πρὸς τὴν ταφὴν τῶν μαρτύρων. Εἰς τὸ τέλος παρατίθενται ἡ χρησιμοποιηθεῖσα Βιβλιογραφία (σελ. 139-145), πίναξ πηγῶν (Μαρτύρων, νομικῶν καὶ φιλολογικῶν) (σελ. 146-155), πίναξ νεωτέρων συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν (σελ. 156-158) καὶ πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων (σελ. 159-166).

Ἐκ τούτων καθίσταται προφανὴς ἡ σπουδαιότης τῆς πραγματείας τῆς κ. Καλλιόπης Ἄλκ. Μπουρδάρου, ἥτις πραγματεία ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν συμβολὴν οὐ μόνον εἰς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τοῦ δικαίου, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς γραμματείας καὶ τοῦ καθ' ὅλου πολιτισμοῦ. Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου γίνεται μεγαλυτέρα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι κτὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ἀποτελοῦν ἰδιαιτέρη κατηγορίαν μεταξὺ τῶν ἀφηγηματικῶν πηγῶν καὶ δίδουν σημαντικὰς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐποχὴ, στὴν ὁποία ἀναφέρονται. Δὲν ἔχουν, ὅμως, ἀκόμη ἐρευνηθεῖ ἐπαρκῶς, γιατί καὶ πολὺ μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τους καὶ παρουσιάζουν δυσκολίας ποὺ συνδέονται μὲ τὴν παράδοση καὶ τὴν ὀρθὴ ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων αὐτῶν» (σελ. 1).

... θὰ ἠύχόμεθα, ὅπως ἡ σ., ἥτις εἶναι γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων ἀξιολόγων μελετῶν τῆς, πραγματώσῃ τοὺς ἐπιστημονικοὺς πόλους τῆς καὶ ἐπεκτείνῃ σταδιακῶς, ὡς ἐπιθυμεῖ, τὸ ἐρευνητικὸν τῆς ἐνδιαφέρον καὶ εἰς ἄλλας χρονικὰς περιόδους πρὸς ἀξιοποίησιν — ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημονικῶν ἐπιδιώξεών της — τοῦ συγκεντρωθέντος ὑπ' αὐτῆς ἀγιολογικοῦ ὄλικοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι τεράστιον εἰς ὄγκον. Εἰς μίαν τοιαύτην προσπάθειαν θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένη δαψιλεστέρα χρῆσις καὶ τῆς ὑπαρχούσης ἐλληνικῆς καὶ ξένης σχετικῆς θεολογικῆς βιβλιογραφίας, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ρίψῃ φῶς εἰς πολλὰς πτυχὰς τῆς πολυτίμου ἐρεύνης τῆς κυρίας Κ. Ἀλκ. Μπουρδάρου.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἰωάννου Καρτάνου, *Παλαιά τε καὶ Νέα Διαθήκη*, Βενετία, 1536. Ἐπιμέλεια κειμένου - Εἰσαγωγή - Σχόλια - Γλωσσάριο Ἑλένης Κακουλίδου - Πάνου, Τόμος Α', Ἐκδόσεις «Τῆνος», Ἀθήνα, 1988, σελίδες 280.

Αἱ προσπάθειαι ἀποδόσεως τοῦ κειμένου τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ ἐλληνορθόδοξῃ Ἐκκλησίᾳ χρονολογούνται ἀπὸ αἰώνων. Ἡ ὑπεύθυνος ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία ἐτήρησε, δι' ὠρισμένους σοβαροὺς λόγους, ἐπιφυλακτικὴν στάσιν ἐναντι τῶν μεταφράσεων. Καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐπέτρεπε σιωπηρῶς τὴν κυκλοφορίαν των, βραδύτερον ὅμως ἀντέδρασεν ἀρνητικῶς κατὰ τινων ἐξ αὐτῶν, εἴτε διότι αὐτὰ εἶχον ὑποστῆ ἕτεροδόξους ἐπιδράσεις εἴτε διότι περιεῖχον ἀκούσια μεταφραστικὰ σφάλματα. Τὸ ὑπὸ τοῦ Κερκυραίου ἱερομονάχου Ἰωαννικοῦ Καρτάνου δημοσιευθὲν τῷ 1536 ἐν Βενετίᾳ σχετικὸν ἔργον, ὑπὸ τὸν τίτλον «Παλαιά τε καὶ Νέα Διαθήκη, ἥτοι τὸ ἄνθος καὶ ἀναγκαῖον (sic) αὐτῆς», τὸ ὅποῖον περιέχει, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ πολυάριθμα ἀποσπάσματα τῆς Βίβλου μεταφρασμένα εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, δὲν ἔτυχεν εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, διὰ τὸν ἰδιαιτέρον λόγον ὅτι ὁ συγγραφεὺς του, παρὰ τὴν ἀγαθὴν του διάθεσιν, δὲν ἐθεωρήθη κατάλληλος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀπόδοσιν τῶν βιβλικῶν νοημάτων. Ἡ μόρφωσις του ἦτο μετρία, αἱ δὲ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐξεπόνθησε τὸ ἔργον του — ἦτο ἐγκλειστος τῶν φυλακῶν τῆς Βενετίας, ἐν μέσῳ κρατουμένων τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου — ἦσαν ἄθλια, ὡς βεβαίῳ ὁ ἴδιος. Ἐξ ἄλλου εἶχεν ἔξαρτηθῆ ἀπὸ ἑτεροδόξου πρότυπον, Ἰταλικόν, τὸ ὅποῖον εἶχε καὶ αὐτὸ ἐπηρεασθῆ ἀπὸ ὑπόπτους καὶ ἀποκρούφους πηγὰς. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸν τὸ ἔργον τοῦτο καὶ διεδόθη εὐρύτατα, λόγῳ κυρίως τῆς λαϊκῆς γλώσσης του, προεκλήθη εἰς τὸ πλήρωμα τῆς ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας σχετικὴ ἀβεβαιότης, ἥτις καὶ ὑφίσταται εἰσέτι.

Ἐν μέσῳ τῆς τοιαύτης ἀβεβαιότητος ἐτόλμησεν ἡ Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ἑλένη Κακουλίδου-Πάνου, νὰ διατυπώσῃ προσφάτως νέας ἐπὶ τοῦ ὑφισταμένου ζητήματος ἀπόψεις εἰς περισπούδαστον ἔργον της, εἰς τὸ ὅποῖον ἀξιολογεῖ καὶ σχολιάζει ἐξαντλητικῶς σχεδὸν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα τοῦ Καρτάνου. Ἡ κ. Κακουλίδου, καίτοι μὴ θεολόγος, ἐμφανίζεται ἐξοικειωμένη πρὸς τὰ θεολογικὰ θέματα καὶ κινεῖται ἐν ἀνέσει εἰς τὰ κείμενα τῆς Βίβλου, τὰ ὅποια ἐρευνᾷ ὡς φιλόλογος καὶ ἱστορικός. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον δὲ τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὸ ὅποῖον ἐδίδασκε μέχρι πρότινος, προητοίμασεν ἐπιμελῶς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὡς ἄνω κειμένου, ἐπικουρουμένη ὑπὸ δύο φιλόλογων, παλαιῶν μαθητριῶν της, ὡς λέγει (βλ. σελ. 10). Ὁ διεξερχόμενος τὸ βιβλίον τοῦτο διαπιστώνει, ὅτι ἡ σ. ἔχει μελετῆσαι ἐμβριθῶς καὶ ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς λεπτομερείαις τὸ σύγγραμμα τοῦ Καρτάνου καὶ ὅτι ἔχει μορφώσει ἴδιαν καὶ διάφορον τῆς κρατούσης γνώμην, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀμφισβητηθεῖσαν ἀξίαν τοῦ ἔργου του, προκαλοῦσα οὕτως εὐλογον καὶ ἔντονον ἐνδιαφέρον, τοσοῦτ' ἂν μᾶλλον καθ' ὅσον διὰ τῆς τολμηρᾶς ταύτης

προσπαθείας της αποβλέπει συγχρόνως και εις την αποκατάστασιν τοῦ βιβλίου και τοῦ συγγραφέως του.

Τὸ ἔργον ἐκδίδεται εις δύο τόμους. Ὁ ἐξ αὐτῶν πρῶτος περιέχει α') μακρὰν κριτικὴν εἰσαγωγὴν, εις τὴν ὁποίαν ἐξετάζονται ὑπὸ τῆς κ. Κ. θέματα ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν Καρτάνου και τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμά του, και β') τὰ πρῶτα τέσσαρα κεφάλαια αὐτοῦ. Ὁ δεῦτερος, ὅστις δὲν ἔχει εἰσέτι δημοσιευθῆ, θὰ περιλάβῃ ὅλον τὸ ὑπόλοιπον και ἐκτενέστερον μέρος αὐτοῦ μὲ σχετικὸν γλωσσάριον και διαφόρους πίνακας. Ἐν ἀρχῇ τοῦ α' τόμου ἡ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Καρτάνου, τὸ βιβλίον και τὰς ἐκδόσεις του, τὸ ἐκλαϊκευμένον θρησκευτικὸν Ἰταλικὸν πρότυπον, ἐκ τοῦ ὁποίου τοῦτο ἐξηγήθη, τὴν μετάφρασιν, τὰς πηγὰς και τὴν ἀσκηθεῖσαν κατ' αὐτοῦ κριτικὴν και πολεμικὴν (σελ. 13-45). Εἰς τὸ δεῦτερον κεφάλαιον γίνεται λόγος περὶ τῆς γλώσσης και τῆς ὀρθογραφίας τοῦ βιβλίου, τῶν λογίων στοιχείων, τῶν αὐτουσίων χωρίων και τῆς μεταφράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ περὶ τῆς γραμματικῆς και τῆς συντάξεως αὐτοῦ (σελ. 46-69). Εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία τοῦ Καρτάνου, τὴν ὁποίαν ἡ κ. Κ. διερευνᾷ ἀπὸ διαφόρου πλευράς, μὲ σκοπὸν νὰ ἐξακριβώσῃ ἐὰν και κατὰ πόσον πρωτοτυπῆ ὁ συγγραφεὺς (σελ. 70-88). Μετὰ τὴν λεπτομερῆ ταύτην και ἐμπεριστατωμένην εἰσαγωγὴν, ἡ σ. παραθέτει τὸ κείμενον τῶν τεσσάρων πρῶτων κεφαλαίων (σελ. 103-274), μετ' αὐτὸ δὲ σύντομον και χρήσιμον ὑπόμνημα (σελ. 274-280).

Τὸ βιβλίον τοῦ Καρτάνου, μετὰ τὴν, εις λογίαν ἀρχαίζουσαν γλῶσσαν, προσφώνησιν «Τοὺς ἀναγινώσκουσιν», τοὺς πίνακας τῶν περιεχομένων και τὸν πρόλογον (σελ. 91-102), ἀρχίζει μὲ μίαν ἐκλαϊκευμένην δογματικὴν (σελ. 103-129 [κεφ. 2-24]), συνεχίζει μὲ τὸ ἀφηγηματικὸν μέρος (σελ. 129 ἐξ. [κεφ. 25-191]), μὲ ἐν κεφάλαιον ἠθικῆς (τὸ ὑπ' ἀριθ. 192) και ἐν λειτουργικῆς (τὸ ὑπ' ἀριθ. 193). Τὸ ἀφηγηματικὸν μέρος χωρίζεται εις ἐξ μέρη (βιβλία), ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πέντε πρῶτα περιέχουν παλαιοδιαθηκικὸν ὕλικόν (σελ. 129 ἐξ. [κεφ. 25-158]) και τὸ τελευταῖον (κεφ. 159-191) ἐπιλογὴν ἀπὸ διηγήσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης, μεταξὺ τῶν ὁποίων και ἀπόκρυφοι, και ἄλλα τινὰ θέματα (βλ. σχετικῶς ἐν σελ. 19). Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βιβλικῆς ἱστορίας ὁ Καρτάνος δὲν ἀκολουθεῖ τὴν γνωστὴν διαίρεσιν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου ἀλλ' ἰδικὴν του ἢ πιθανὸν ἐκείνην τοῦ προτύπου του. Ἐπισημαίνομεν ἐπίσης, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ κεφαλαίου 114 («Πῶς ὁ Θεὸς ἔστειλεν ὀγδόην φοράν τὸν Μωϋσῆν εις τὸν Φαραῶν και ἔδωσέ του τὴν ἀκρίδαν»), ἄγνωστον διὰ πῶτον λόγον, παρατίθεται δις (βλ. σελ. 242-243). Ἡ δημῶδης γλῶσσα τοῦ ἔργου ἔχει ἐμφανῆς τὸ κερκυραϊκὸν ἰδίωμα και ἔντονον τὴν ἐπίδρασίν του ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγιογραφικῶν και ἐκκλησιαστικῶν κειμένων.

Διὰ τῆς μεταφορᾶς εις τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν σημαντικοῦ μέρους τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παρέσχεν ὁ Καρτάνος σπουδαίαν ὄντως ὑπηρεσίαν πρὸς τὸν λαόν, ἐφ' ὅσον τὸν ἔφερον εις ἄμεσον ἐπαφὴν μετ' αὐτῆς. Σημαντικὴ ὁμῶς εἶναι και ἡ προσφορὰ τῆς κ. Κ., ἡ ὁποία εἰργάσθη ἐπὶ μακρόν, προφανῶς, χρονικὸν διάστημα και μετὰ πολλοῦ ζήλου, πρὸς μελέτην και ἀξιολόγησιν τοῦ ὡς ἄνω ἔργου. Ἰδιαιτέραν, φαίνεται, κατέβαλε προσπάθειαν διὰ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ πρὸς τὸ προαναφερθὲν Ἰταλικὸν πρότυπον και πρὸς ἄλλας πηγὰς, και δὴ ἑλληνικὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Καρτάνος ἤντησε σχετικὸν ὕλικόν. Ἐξ ἄλλου, χρησιμοποίησασα, ἐκ φωτογραφιῶν, και τὸ κείμενον τῆς πρότερον ἀγνωσμένης ἐκδόσεως τοῦ 1549 (μέχρι τοῦδε ἦσαν γνωστὰ εις τοὺς ἔρευνητάς δύο μόνον ἐκδόσεις, ἧτοι ἡ τοῦ 1536 και ἡ τοῦ 1567), πρόεβη εις παραβολὴν τῶν κειμένων και ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐκδοσις αὐτῆ τοῦ 1549 ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1536. Διάφορος δὲ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1549 και «διωρθωμένη» εἶναι μόνον ἡ τοῦ 1567. Ἰσως δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐπιστεῦετο ὅτι ὑπῆρχον δύο μόνον ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου.

Τὰς μεταξὺ τῶν κειμένων τῶν ὡς ἄνω τριῶν ἐκδόσεων σχέσεις παρουσιάζει ἡ σ.

μὲ δειγματολογικὴν παράθεσιν διαφορῶν καὶ ὁμοιοτήτων. Τὰ κείμενα ταῦτα παραβάλλει πρὸς τὸ βιβλικὸν καὶ τὰ σχολιάζει, καὶ ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Καρτάνειος μετάφρασις εἶναι πρόδρομος τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης τοῦ Μαξίμου Καλλιπολίτου, ἡ ὁποία ἐξετυπώθη τῷ 1638. Φέρει δὲ εἰς φῶς νέα στοιχεῖα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ Κερκυραίου ἱερομονάχου, μετὰ τὴν ἐκ μέρους τῆς ἀνεύρεσιν εἰς τὰ Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, τῷ 1971, ἐνὸς φακέλου μὲ σχετικὸν ὕλικόν. Ὁ ἀναγνώστης διακρίνει εὐχερῶς τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν συστηματικότητα τῆς κ. Κ., ὡς καὶ τὰς πλουσίας θεολογικὰς γνώσεις τῆς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν προϋπόθεσιν διὰ μίαν σοβαρὰν περὶ τὴν μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐνασχόλησιν καὶ εὐχερῆ διακίνησιν εἰς τὸν δυσπρόσιτον χώρον τῆς δογματικῆς.

Ἐλέχθη προηγουμένως, ὅτι ἡ σ. ἐπιδιώκει νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα τοῦ Κερκυραίου ἱερομονάχου καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία τὸν ἔχει ἀποδοκιμάσει διὰ πλάνας καὶ κακοδοξίας ἐπισημανθείσας εἰς τὸ βιβλίον του καὶ τὴν ἐν γένει διδασκαλίαν του. Ὑποθέτομεν ὅτι τοῦτο πράττει ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τινος συναισθηματικοῦ δεσμοῦ τῆς πρὸς τὸ ἐπίμαχον βιβλίον. Οὕτω θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀφοσίωσίν τῆς εἰς τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν ἐρευναν, ἡ ὁποία τὴν ἐπεισεν, ὅτι ὁ Καρτάνος ἔχει μόνον δὲν παρεσύρθη εἰς τὸν καθολικισμόν, ἀλλὰ τούναντίον ἐστράφη κατ' αὐτοῦ, ἀφοῦ ἤλθεν εἰς ρῆξιν καὶ μὲ τὸν εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν ἐκκλησίαν προσχωρήσαντα Μητροπολίτην Μονεμβασίας Ἀρσένιον (Ἀποστόλην), καὶ ὅτι κατόπιν τούτου πρέπει νὰ ἀπορριφθῇ ὁ χαρακτηρισμὸς του ὡς αἰρετικοῦ (σελ. 34).

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, πάντως, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία ἔχει ἐπικρίνει τὸν Καρτάνον μὲ θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ κριτήρια, καὶ θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ ἐπιχειρῇ τις τὴν ἀναίρεσιν τῶν τοιούτων κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν χωρὶς θεολογικὰ ἐπιχειρήματα ἀλλὰ μὲ κριτήρια ἄλλα καὶ μὲ συναισθηματισμούς. Τὸ γεγονός τὸ ὁποῖον ἐπικαλεῖται ἡ κ. Κ., ὅτι δηλ. τὸ βιβλίον εἶχε γίνῃ προσφιλέσ ἀνάγνωσμα τῶν Ἑλλήνων. (βλ. σελ. 22), δὲν σημαίνει ἀπαρατήτως ὅτι ἦτο καὶ κατάλληλον διὰ τὴν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ πληρώματος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε ἔπρεπε νὰ ἐπιρρασθῇ ἐκ τοῦ λαϊκοῦ ἐκείνου ρεύματος καὶ νὰ παρίδῃ ὅτι τὸ βιβλίον εἶχεν ἑτερόδοξον πρότυπον. Ἐνδεχομένως μάλιστα εἶχε λάβει ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν τοιαύτην ἀπόφασίν τῆς ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι τὸ Ἰταλικὸν αὐτὸ πρότυπον περιεῖχε πολὺ ἀπόκρυφον ὕλικον καὶ λαϊκὰς δοξασίας, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων εἶχεν ὀλισθήσει ὁ Καρτάνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ ἐκ μέρους τούτου γνώσις τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης ἦτο ἐλλιπὴς καὶ ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς παρανοήσεις τοῦ προτύπου. Ἡ κ. Κ., οὕσα ἐμφανῶς ἐπιεικὴς ἐναντι αὐτοῦ, κλελεῖ τὰ λάθη του ἐντὸς εἰσαγωγικῶν («λάθη») βλ. π.χ. ἐν σελ. 28), καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λογίου μοναχοῦ Παχωμίου Ρουσάνου ἐπικριθεῖσαν διδασκαλίαν του ὑποστηρίζει ὅτι «δὲν πρόκειται γιὰ αἰρετικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ γιὰ λεπτὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξης ἐκκλησίας, ποὺ ὀφείλονταν κυρίως σὲ ἀγνοία ἢ ἀδυναμία κριτικῆς θεώρησης τῶν προτύπων του» (σελ. 33). Τὸ ὅτι ὁμως δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ διακρίνῃ τὰς ἀποκρύφους διηγήσεις καὶ τὰς μυθικὰς δοξασίας, αἱ ὁποῖαι περιείχοντο εἰς τὰ ξένα πρότυπά του, συμπεριλαβὼν ταύτας εἰς τὸ σύγγραμμά του, μαρτυρεῖ σαφῶς περὶ τοῦ ὅτι ἦτο ἀδύνατος εἰς τὰ θεολογικὰ καὶ συνεπῶς μὴ ἐνδεδειγμένος νὰ διδάξῃ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς. Κατὰ συνέπειαν θὰ ἦτο ἄδικον νὰ ἐπικρίνωνται αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἐφρόντισαν διὰ τὴν διατήρησιν ἀπαρασαλεύτου τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ νὰ δικαιώνεται ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπλανήθη, λόγῳ μάλιστα ἐπικινδύνως ἐλλιπῶν καὶ συγκεχυμένων δογματικῶν γνώσεων καὶ χρησιμοποίησεως εἰς τὸ βιβλίον του ὕλικου προερχομένου ἀπὸ ὑπόπτους πηγὰς.

Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου ὅτι εἰς τὴν β' ἐκδοσιν τοῦ ἔργου του (τοῦ 1567) ἀπεμάκρυνεν

ὁ Καρτάνος τὰς ἀποκρύφους διηγῆσεις, γράφων σχετικῶς, ὅτι «ἐδιορθώθησαν καὶ ἐξέβησαν τινὰ πράγματα ἐσφαλμένα, ἅπερ εἶχεν πρότερον, μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας» (σελ. 21), ἀποτελεῖ ὁμολογίαν σφαλμάτων καὶ πλανῶν. Δικαιολογεῖ δὲ καὶ τὴν ἀνησυχίαν, ὑπὸ τῆς ὁποίας διακατεῖχτο τότε ἡ Ἐκκλησία, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαφύλαξιν τοῦ ποιμνίου τῆς ἀπὸ τὰς κακοδοξίας καὶ πλάνας, καὶ τὴν ἐκ μέρους τῆς ἀποδοκιμασίαν τοῦ τοιοῦτου βιβλίου. Θὰ ἦτο δ' εὐχῆς ἔργον νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἀπὸ τὴν σύγχρονον Ἐκκλησίαν, ἐν συνεργασίᾳ αὐτῆς μετὰ βιβλικῶν θεολόγων, τὸ κείμενον τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὴν ἐπικαιρότητα ἢ ρηξικέλευθος κ. Κ., ὥστε νὰ μὴ γίνωνται περαιτέρω κρίσεις ἀδικοῦσαι εἴτε τὸν Καρτάνον, ὡς πλανηθέντα, εἴτε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς θεολόγους, ὡς ἐπικρίνοντας τοῦτον χωρὶς τὴν ἐμβριθεῖ μελέτην τοῦ ἔργου του. Μία δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐπιτυχῆς ἀντιμετώπισης τοῦ δυσχεροῦς θέματος θὰ ὀφείλῃ πολλά εἰς τὴν ἔρευναν τῆς κ. Κακουλίδου. Θὰ πρέπει δ' ἐπ' εὐκαιρίᾳ νὰ συγχαρῶμεν αὐτὴν διὰ τὴν προσπάθειάν της πρὸς προβολὴν τῆς ἀνάγκης εὐρυτέρας κυκλοφορίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς διὰ τῶν μεταφράσεων. Ἡ τοιαύτη δραστηριότης αὐτῆς ἔχει καταστῆ γνωστὴ ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, διὰ σχετικῶν δημοσιευμάτων τῆς εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά, εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον καὶ εἰς αὐτοτελῆ ἔργα τῆς, ὡς εἶναι τὸ ἐνταῦθα παρουσιασθέν. (Βλ. καὶ ἐν «Ἡ μετάφρασις τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν ὀρθόδοξὴ ἐκκλησία» [Ἐισηγήσεις Δ' Συνάξεως Βιβλικῶν Θεολόγων], Θεσσαλονίκη, 1986, σελ. 221-225).

Ἐν κατακλείδι θὰ πρέπει νὰ ἐπαινεθῇ καὶ ὁ εὐφύμως γνωστὸς διὰ τὰς ὥραιας ἐκδόσεις «Τῆνος» κ. Στ. Λαγουρός, διότι ἔλαβε τὴν γενναίαν ἀπόφασιν νὰ ἐκδώσῃ βιβλίον, τὸ ὁποῖον εἶναι βεβαίως ἐνδιαφέρον καὶ ἀξιόλογον καὶ σπάνιον, περιβεβλημένον δὲ καὶ μετὰ τὸ ἐπιστημονικὸν κύρος διακεκριμένης ἐρευνητρίας, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἐλάχιστα ἐμπορικῶν καὶ κερδοφόρον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ καθίστα ἄλλον ἐκδότην ἀπρόθυμον νὰ ἀναλάβῃ τοσοῦτον ἐπαχθὲς οικονομικῶς ἔργον. Ἄς εὐχηθῶμεν, ὅπως μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἐργασθῇ πρὸς ταχεῖαν ἐκδοσιν καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος. Οὕτω θὰ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των ὀλίγηρον τὸ κείμενον οἱ ἐνδιαφερόμενοι καὶ θὰ δυνηθοῦν νὰ προβοῦν, ἐνδεχομένως, μετὰ τὴν κ. Κακουλίδου, καὶ εἰς τὰς ἰδικὰς των ἐκτιμήσεις.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΤΩ ΝΟΜΩ
ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

† Ὁ Σερβικὸν καὶ Κοζάνης ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
† Ὁ Θεσσαλονίκης ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, Ὁμότιμος Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀγαθουπόλεως 44, 112 52 - Ἀθῆναι.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἰωάν. Μιχαήλ, Ἰαίου 1, 115 21, Ἀθῆναι